VỊ THẾ CỦA Côn Sơn - Kiếp Bạc TRONG HỆ THỐNG DI TÍCH TỈNH ĐÔNG

ĐẶNG VIỆT CƯỜNG*

Trong *Địa dư chí,* Nguyễn Trãi viết: "Hải Dương xưa là bộ Dương Tuyền..., là trấn thứ nhất trong 4 kinh trấn, đứng đầu phên dậu phía Đông" của kinh đô Thăng Long. Vùng đất trù phú này không chỉ *sản sinh* mà còn là nơi *hội tụ* những tinh hoa văn hoá nổi tiếng, phên dậu vững bền che chắn cho kinh đô khi có hoạ xâm lăng, nơi cung cấp nhân tài, vật lực vào bậc nhất cho đất nước trong quá khứ. Suốt chiều dài lịch sử, cư dân đã biết dựa vào cảnh quan thiên nhiên, vào tài năng và trí tuệ của mình, tạo dựng những công trình văn hoá huy hoàng, lưu truyền cho hậu thế. Trải qua bao cuộc chiến tranh tàn khốc, những nghiệt ngã của thiên nhiên và biến cố xã hội đã tàn phá nặng nề nhiều công trình kiến trúc nghệ thuật, cổ vật độc đáo, văn bản Hán Nôm... là kết tinh tài năng và trí tuệ của dân tộc. Rất may, trong biết bao biến cố đó, đất Hải Dương hôm nay vẫn còn trên 1088 di tích các loại, dù không đồng bộ, trong đó có 133 di tích được xếp hạng cấp quốc gia, đây là tài sản vô giá, là nơi nuôi dưỡng ký ức của nhân gian.

Nội dung những di tích hiện còn rất đa dạng, với những giá trị lịch sử khác nhau, hỗ trợ cho nhau, để đời sau có thể hình dung được phần nào quá khứ.

- Khu di tích Cúc Bồ, đánh dấu mốc lịch sử sau một nghìn năm bị đô hộ, quê hương Khúc Thừa Dụ - người có công đầu đứng lên giành quyền tự chủ một cách hoà bình, nay đang được tôn tạo với quy mô lớn, để xứng với vị thế của người anh hùng dân tộc.

- Đền Xưa, thờ Đại danh y Tuệ Tĩnh, thày thuốc đầu tiên được tôn vinh là Thánh Nam dược. Ngôi đền được xây dựng trên quê hương Đại danh y, đang được tôn tạo nâng cấp, nơi đây không chỉ là chốn hành hương tìm về đạo gốc của những lương y mà còn là một trung tâm phát huy nền y dược cổ truyền.

- Văn miếu và trường thi Mao Điền, di tích tượng trưng cho *văn hoá đỉnh cao* của một vùng, nơi góp phần đào tạo hàng nghìn tiến sĩ, cử nhân của xứ Đông và các vùng lân cận, nay trở thành một trung tâm khuyến học của địa phương, nơi đặc biệt hấp dẫn cả du khách vùng Đông Á. Khổng Tường Lâm, cháu 75 đời của Khổng Tử, Giám đốc Bảo tàng Khổng Miếu, cách đây 10 năm đã đến thăm Mao Điền. Ông rất xúc động, khi thấy ở một miền quê, qua chiến tranh ác liệt mà vẫn giữ được một văn miếu cổ kính với một số lượng tiến sĩ Nho học

* GIÁM ĐỐC SỞ VĂN HOÁ - THÔNG TIN HẢI DƯƠNG

vào bậc nhất của đất nước.

- Kính Chủ, *Nam thiên đệ lục động*, một thắng cảnh kỳ thú, còn nhiều dấu vết của người tiền sử, đồng thời còn là một *bảo tàng văn bia* của một làng nghề điêu khắc đá nổi tiếng từ thời Trần.

- Nhẫm Dương, vùng núi đá vôi, đẹp như tranh thuỷ mạc với những hang động bảo lưu di cốt của động thực vật từ thời cánh tân và di tích của con người qua các thời đại *đồ đá, đồ đồng* và cả những di vật của thời trung cổ. Đây còn là chốn Phật tổ của thiền phái Tào Động Việt Nam.

- Đình Huề Trì không chỉ là nơi thờ Thiện Nhân, Thiện Khánh, hai danh tướng của Hai Bà Trưng mà còn là một kiến trúc độc đáo, có quy mô lớn nhất tỉnh Đông.

- Nếu chùa Giám là một kiến trúc khá điển hình có niên đại vào cuối thế kỷ XVII, thì chùa Đông Cao là một bảo tàng tượng nghệ thuật ở đỉnh cao, cùng thời.

- Nhân Lý, Thạch Lỗi là những ngôi đình được điêu khắc đạt tới mức điển hình ở thế kỷ XVII, trong hệ thống đình nổi tiếng của Việt Nam, nay vẫn là một thách thức với nghệ nhân hiện đại.

- Chu Đậu (Nam Sách), một di tích khảo cổ học nổi tiếng cả ở trong và ngoài nước, nơi sản sinh một dòng gốm đẹp và độc đáo, từ những thế kỷ trước sản phẩm của nó đã được lưu giữ và trưng bày trên 40 bảo tàng lớn trên thế giới. Di tích này đã từng đón trên 200 đoàn khách quốc tế đến tham quan, nghiên cứu. Nối dòng truyền thống, hiện nay tại đây đã có một xí nghiệp gốm Chu Đậu hiện đại, làm sống lại một dòng gốm đã thất truyền trên 400 năm.

- Chí Linh vùng đất thiêng liêng của đất nước, nơi hội tụ những danh nhân lỗi lạc trong suốt chiều dài lịch sử Việt Nam. Từ tên gọi Bàng Châu, người xưa khi đặt tên mới là *Chí Linh* hẳn đã suy ngẫm nhiều về lịch sử và vị thế vùng đất này.

Rừng núi Chí Linh không kỳ vĩ như Yên Tử hay Hoàng Liên Sơn, nhưng có sức hấp dẫn lạ thường. Ở đây dào dạt sóng nước, nơi hợp lưu của những dòng sông lịch sử, lắm cá nhiều tôm, lại tiện đường lên Bắc xuống Nam, về kinh đô hay ra biển đều thuận tiện. Nơi đây núi đồi nhấp nhô, bao lấy những thung lũng xanh tươi và huyền diệu, tuy không hiểm trở nhưng cũng đủ bao dung, nuôi dưỡng cho những hào kiệt làm nên sự nghiệp. Một rừng thông chứa đậm hồn đời với dáng khẳng khiu phong sương mà đầy khí phách, rễ sần sùi bám đất như phản ánh tâm can "hoà quang đồng trần" của bậc vĩ nhân. Nhìn về quá khứ xa xăm, vào thời đại các vua Hùng, Chí Linh là mảnh đất dừng chân của người Việt cổ, trước khi tiến xuống khai phá đồng bằng.

- Thanh Mai rừng sâu nước độc, đầu thế kỷ XX còn rùng rợn với những câu ca dao: "*Nước Thanh Mai đi hai về một*", nghĩa là hai người đến đây thì hoạ chăng chỉ còn một người trở về, vì ngã nước. Thời ấy, thú rừng nhiều vô kể, đến giữa thế kỷ trước mà hổ vẫn còn quấy nhiễu dân cư ven sông Kinh Thày. Ấy thế mà đầu thế kỷ XIV, trên sườn núi Tam Ban đã mọc lên một ngôi chùa như thách thức với thời gian. Pháp Loa, vị tổ thứ hai của thiền phái Trúc Lâm, trước khi viên tịch đã ở thiền viện Quỳnh Lâm (3/3/1334) còn dặn đệ tử nhớ an táng mình trên sơn cảnh Thanh Mai. Tại sao vậy? Vì Thanh Mai tuy nước độc, nhiều thú dữ, nhưng bù lại là đất tốt, cảnh quan huyền diệu. Bảy thế kỷ qua, đến nay nơi đây vẫn như một bức tranh kỳ vĩ. Mùa xuân hoa muôn sắc; mùa hè quả rừng toả ngát hương thơm, tre nứa đâm măng như muôn ngàn ngọn giáo xông thẳng lên trời cao; mùa thu, rừng trám vàng rực; mùa đông hoa dẻ trắng rừng.

- An Lạc còn một đồi lim xanh cổ thụ, nơi lưu giữ những di tích về một đại bản doanh của Lê Hoàn trong cuộc kháng chiến chống Tống hơn một nghìn năm trước.

- Núi Phượng Hoàng êm đềm và trong sạch bởi rừng thông, nơi Chu Văn An, nhà giáo mẫu mực ở thời Trần đã lui về đây dựng nhà làm thuốc, dạy học và viết những dòng tâm huyết cho đời sau. Khu di tích đang được tái tạo với quy mô lớn để giáo giới và học sinh về đây rèn đạo, học làm trò và cả làm thày.

- Tinh Phi cổ tháp là ngọn tháp mộ bằng đất nung rực rỡ một thời, từng được xếp vào hàng *Chí Linh bát cổ*, đang được tái tạo cho xứng với người nữ tiến sĩ tài năng đầu tiên của dân tộc.

Hàng trăm di tích của Hải Dương có cảnh quan, kiến trúc và nội dung lịch sử khác nhau, có giá trị khác nhau, nhưng với du khách bốn phương, Côn Sơn - Kiếp Bạc vẫn là hai di tích hấp dẫn hơn cả được xếp vào hàng *đặc biệt*

quan trọng của quốc gia.

Về nhân thần: Trần Hưng Đạo và Nguyễn Trãi là hai ngôi sao sáng nhất trong bầu trời Đại Việt. Quốc công tiết chế là người tổng chỉ huy quân đội, kháng chiến đại thắng Nguyên Mông, người viết *Hịch tướng sĩ*, một áng thiên cổ hùng văn bất hủ đã đưa ông lên hàng những nhà chiến lược quân sự thiên tài, ngang tầm những danh tướng trên thế giới. Nguyễn Trãi, một linh hồn của cuộc khởi nghĩa Lam Sơn, đại thi hào của dân tộc, danh nhân văn hoá thế giới, người viết tuyên ngôn ở đầu thế kỷ XV. Trong *Phú núi Chí Linh*, Nguyễn Trãi viết "*Tắt muôn đời chiến tranh*", đó cũng là mục tiêu phấn đấu của Hội đồng hoà bình thế giới hôm nay.

Về cảnh quan: Kiếp Bạc núi non trùng điệp, sông nước bao la, vừa là vị trí quân sự trọng yếu, vừa mang cảnh sơn thuỷ hữu tình, rất phù hợp cho truyền thống trẩy hội bằng thuyền. Côn Sơn mang dáng vẻ u tịch của chốn thiền lâm, phù hợp với đạo Thiền và những con người từng trải sóng gió cuộc đời về đây di dưỡng tinh thần, lấy lại sự cân bằng cho cuộc sống.

Về tín ngưỡng, tôn giáo: Kiếp Bạc từ lâu đã thành một trung tâm tín ngưỡng, Trần Hưng Đạo trở thành một vị Thánh trong tâm thức dân gian. Côn Sơn là một chốn Phật tổ của thiền phái Trúc Lâm, một thiền phái mang tư tưởng tự cường dân tộc. Ba vị tổ của thiền phái này cũng là ba nhân vật lịch sử và văn hoá tiêu biểu của dân tộc. Hơn thế, đây còn là di tích gắn liền với đại gia đình Nguyễn Trãi, với ông ngoại là quan Đại Tư đồ Trần Nguyên Đán, cha là Phi Khanh, mẹ là Trần Thị Thái.

Về kiến trúc: Dù bị chiến tranh tàn phá, Kiếp Bạc vẫn giữ được một ngôi đền có kiến trúc thời Nguyễn khá "đồng bộ" với những pho tượng đồng quý báu. Côn Sơn còn dấu ấn của ngôi chùa cổ cùng hệ thống tượng Phật và bia ký có giá trị đặc biệt.

Về khảo cổ học: Kiếp Bạc tiềm ẩn những di tích thời Đông Sơn, những dấu vết văn hoá của thiên niên kỷ I, đặc biệt là những di tích kiến trúc độc đáo và hoành tráng liên quan trực tiếp đến Trần Hưng Đạo; những lò gốm cổ trong thái ấp của Quốc công, là nơi khởi nguồn của dòng gốm sứ ở những thế kỷ sau của xứ Đông. Côn Sơn đã khai quật được ngôi tháp đất nung tiêu biểu, ngói tráng men có hoa văn, dấu vết Thanh Hư động và kiến trúc ngôi chùa do Pháp Loa chủ trì dựng năm 1329.

Về lễ hội và du lịch: Hàng năm, Côn Sơn - Kiếp Bạc có hai kỳ lễ hội truyền thống là lễ hội mùa xuân, kỷ niệm ngày viên tịch (22 tháng Giêng năm 1332) của thiền sư Huyền Quang tôn giả - vị tổ thứ ba của thiền phái Phật giáo Trúc Lâm ở thế kỷ XIV. Lễ hội mùa thu, kỷ niệm ngày mất của hai vị anh hùng dân tộc là đức Thánh Trần Hưng Đạo (ngày 22 tháng 8 Âm lịch) và danh nhân văn hóa Nguyễn Trãi (ngày 16 tháng 8 Âm lịch). Lễ hội Côn Sơn - Kiếp Bạc đã trở thành tập tục văn hóa không thể thiếu trong đời sống tâm linh của cộng đồng dân tộc. Đến với lễ hội Côn Sơn - Kiếp Bạc là ước vọng thiêng liêng, đã trở thành câu ca lưu truyền trong tình cảm của hàng trăm thế hệ của người dân đất Việt: "Côn Sơn, Yên Tử, Quỳnh Lâm, Vĩnh Nghiêm chưa tới thiền tâm chưa thành". Lễ hội đền Kiếp Bạc là ngày giỗ Cha: "Tháng Tám giỗ Cha, tháng Ba giỗ Mẹ".

Lễ hội Côn Sơn - Kiếp Bạc ngày nay không còn riêng biệt ở hai di tích mà hòa chung trong một không gian, với quy mô ngày càng lớn, ảnh hưởng sâu sắc trong cư dân châu thổ sông Hồng. Về thời gian, lễ hội Côn Sơn - Kiếp Bạc diễn ra suốt 3 tháng mùa xuân và 3 tháng mùa thu. Cứ đến ngày quốc lễ, hàng chục vạn đồng bào khắp mọi miền của tổ quốc và nhiều kiều bào sống ở nước ngoài lại hành hương về Côn Sơn - Kiếp Bạc. Lễ hội có nhiều nghi thức, trò vui hội hè, hội chợ vô cùng phong phú.

Khu di tích Côn Sơn - Kiếp Bạc đã hội tụ đầy đủ mọi điều kiện để xây dựng thành một trong những khu du lịch tiêu biểu của đất nước.

Từ những giá trị lịch sử - văn hóa vô giá trên, những năm qua Bộ Văn hóa - Thông tin, Tỉnh ủy, Hội đồng nhân dân, Uỷ ban nhân dân tỉnh Hải Dương đã quan tâm đầu tư bảo tồn và tôn tạo khu di tích Côn Sơn - Kiếp Bạc ngày càng xứng tầm với vị thế của khu di tích. Hy vọng các cấp các ngành trong tỉnh và những cơ quan quản lý văn hóa sẽ tiếp tục quan tâm bảo tồn, tôn tạo và phát huy đúng hướng những giá trị văn hóa quý báu đó. Trước hết là bảo vệ hệ thống di tích để giáo dục truyền thống yêu nước, lòng tự hào dân tộc cho thế hệ trẻ, tránh vì lợi ích trước mắt mà làm phương hại đến mục tiêu cơ bản lâu dài của dân tộc./.

Đ.V.C